

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук, професора

ПЕТРУШОВА ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА

на дисертацію **ЛЕБІДЯ АНДРІЯ ЄВГЕНІЙОВИЧА**

«Парадигми наукової істини в аналітичній філософії», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю

09.00.05 – історія філософії

Подана до захисту дисертація, без сумніву, вписується в проблемне поле як історико – філософського знання, так і в контекст загально - філософських пошуків. Буремне сьогодення, коли світ занурився у вир нескінчених конфліктів, цивілізаційних зіткнень та протистоянь у боротьбі за планетарне володіння, вимагає, як ніколи раніше, гострого розуму, зваженого, аналітично вивіреного мислення та незламного й послідовного відстоювання адекватної істини буття. Зараз відбувається те, про що далекоглядно писав ще М.Гайдеггер: «Сучасні війни стають війнами світоглядів...Заради цієї боротьби світоглядів і в дусі цієї боротьби людина приводить у дію необмежену могутність розрахунку, планування й організації... З цією боротьбою світоглядів Новий час вступає у визначальний і, треба сподіватись, найбільш тривалий відрізок своєї історії» («Час картини світу»).

В осучасненому вигляді світоглядні війни перетворилися на інформаційні війни, сутність яких полягає у спотворенні смислів, руйнації ідентичностей, маніпулюванні свідомістю людей, побудові світу симулякрів та підступної брехні. Уся ця менталогізована дійсність вже отримала пригнічуючу назву «доби постправди», коли відрізнити істину від хибних уявлень стає дедалі важче, а інколи й взагалі неможливим. При цьому не слід вважати, що такий стан світової спільноти є тимчасовим. На жаль, чинник суб'єктивності у деструкції семантичних просторів, які вміщують у собі правдиві істини, суттєво підсилюється сучасними інформаційними

технологіями з використанням імітаційних можливостей штучного інтелекту. Й треба визнати, що ці можливості багато у чому (а часом цілком сутнісно) базуються на досягненнях аналітичної філософії. Отже, щоб протистояти викликам сучасних інформаційних війн, треба мати розвинену потужну науково-філософську основу досліджень феноменів таких війн, серед яких об'єкти уваги аналітичної філософії перебувають на першому місці. З огляду на викладені міркування актуальність даного дисертаційного дослідження не викликає жодних сумнівів. Як слушно зазначає сам дисертант, серед характерологічних ознак аналітичної філософії має місце «єднання аналітичної філософії із двома найвпливовішими силами сучасної цивілізації: наукою та технологією» (с. 22). Можливо, що саме ця обставина у купі з усім розмаїттям ознак аналітичного філософування, підштовхує історико – філософську думку до визнання того факту, що когнітивне коло нинішніх філософських пошуків стає методологічним витоком для новітніх технологій в усій їхній палітрі на тлі всеохопної NBICS – революції. Посилаючись на деякі приклади філософських дискурсів, які відбулися у недавньому минулому, можна переконатися у тому, що подана дисертація є своєчасним узагальненням багатьох наукових спрямувань на ґрунті традицій аналітичної філософії.

У листопаді 1995 року на міжнародній конференції «Львівсько-Варшавська школа і сучасність» І.З.Цехмістро вразив її учасників назвою своєї доповіді «Ірраціональність як підстава раціональності», що суперечило поглядам представників цієї школи у філософії науки, які рішуче виступали проти ірраціонального у будь-якій формі і мали надію на повне викорінення його з наукової мови та філософії. Але ж чи виправдалися ці надії з погляду сучасності? Як переконав шановний доповідач, ні. І зробив це він, посилаючись на ідею цілісності світу у сенсі граничної єдності і кінцевої його немножинності що й складає підґрунтя самої можливості раціонального опису світу. Тож холізм в інтерпретації та аргументації, притаманний аналітико-філософському мисленню, і який присутній у тексті дисертації у

вигляді триєдності парадигмальності, аспектності та інтерпретативності стосовно предикату «істина», має універсальний характер, що «уможливлює холистичний абрис істиннісного предикату в аналітико-філософському дискурсі» (с. 11). Можна ще пригадати дискусію між М.С.Бургіним і І.З.Цехмістро на тему «Із чого побудований навколишній світ?», під час якої останній наголошував: «Вихідним та передвічним є не множина та не єдине, узяті самі по собі, а співвідношення єдиного та множинного» («Філософська та соціологічна думка» - №1-2, 1994). У методологічному плані здобувач переконливо довів цю думку. Якщо виходити з засновків формальної теорії іменованих множин, яка засвідчує холізм сприйняття світу, то можна ідентифікувати парадигмальність у якості носія іменованої множини (єдине), аспектність як рефлектор цієї множини (множинність), а інтерпретативність – рефлексією певного множинного аспекту з єдиних парадигмальних засад.

Джон Сьорл, видатний представник сучасної аналітичної філософії у своїй відомій праці «Істина і відповідальність» наполягає на тому, що «загальна картина якої я в дійсності дотримуюсь, розгортається шляхом зовнішнього реалізму через теорію відповідності у напрямку до структури соціальної реальності (автором якої він є. – В.П.)» Як бачимо рух думки філософа спрямовується через методологічну тріаду «парадигма (реалізму) – аспект дослідження (теорія відносності) – інтерпретація (теорії відносності як теорії істини) у структурі соціальної реальності».

Томас Нагель у пошуках актуальної концепції пояснення природи свідомості дійшов висновку, що вона (концепція) повинна мати триєдину сутність, а саме, - має бути такою, що припускає можливість опису внутрішніх станів суб'єкта у їхній функціональній пов'язаності та феноменологічних і фізіологічних інтерпретаціях одночасно, а не паралельно. Такий підхід до вирішення проблеми свідомості вочевидь є холистичним.

Людмила Шенгерій, аналізуючи розвиток і взаємний вплив логіки, раціональності та метараціональності, у структурі методологічного рівня

виокремлює три складові – логічну методологію, аналітичну методологію та метараціональну методологію, які знаходяться між собою у відношенні підпорядкування. При цьому репрезентуються також онтологічний та гносеологічний рівні, де йдеться, насамперед, про принципи істини, повторюваності, критичності, впорядкованості, послідовності, однозначності та інше. Таким чином, парадигмальність (метараціональність) спирається на аспектність її складових та онто – гносеологічні інтерпретації носіїв раціональності класичної та некласичної логік. (Шенгерій Л.М. «Логіка, раціональність, метараціональність: аналітика розвитку та впливу/ Філософські обрії, 2008. - №20.). Отже запропонований здобувачем парадигмальний холізм у певному розумінні є загальноприйнятним для традиції аналітичної філософії і набув у дисертації подальшого творчого розвитку.

Виходячи з засновників формальної теорії іменованих множин, яка засвідчує холізм сприйняття світу, можна ідентифікувати парадигмальність у якості носія іменованої множини (єдине), аспектність як рефlector цієї множини (множинність), а інтерпретативність – рефлексією певного множинного аспекту з єдиних парадигмальних засад. У цьому контексті цікаво проілюструвати прикладний аспект дисертаційного дослідження скрізь призму історико – філософської рефлексії на прикладі інтерпретації металогіки філософії Л. Шестова, відтвореної у процесі розвитку ідей європейського адогматизму. Головні постулати цієї металогіки наступні: 1. Це відбувається зараз тому, що потім воно може зовсім не відбутися; 2. Цього разу не сталося тому, що потім воно обов'язково відбудеться; 3. Це існує тому, що воно обов'язково колись має зникнути; 4. Це існує тому, що воно колись буде існувати. (Див. Петрушов В.М. Європейський адогматизм: історико-філософська ретроспектива, сучасні інтенції. – Харків, 2007 - Видав-во УкрДУЗТ

Як бачимо, в них містяться відповідні аспекти і реалізму (того, що існує чи відбувається), і анти реалізму (того, що не існує чи не відбувається)

й тим самим стверджується парадигмальна амбівалентність не лише у поглядах філософів-аналітиків, але й у самих об'єктах аналітичного дослідження. Та значно суттєвішим є питання про істинність таких висловлювань, бо в наш час вже цілком реально слід вести мову про віртуальні (евентуальні) світи квантових та космічних рівнів, де усе може бути можливим (про що власне й сповіщає нас металогіка адогматизму Шестова. Якщо заглибитися у матеріал дисертації (а саме підрозділ 3.3, де йдеться про проблеми істинності модальних висловлювань у контексті модального реалізму та антиреалізму), то отримаємо вичерпну, задовільну відповідь.

Десертант підкреслює важливість у розумінні парадигми реалізму (антиреалізму) наявність двох взаємопов'язаних модусів: онтологічного та гносеологічного (с. 6). Онтологічний модус принципово затверджує існування (чи не-існування) об'єктів, що репрезентовані в теорії, мові, свідомості тощо. Гносеологічний же модус парадигми реалізму (антиреалізму) затверджує, щонайменше потенційну пізнаваність (чи непізнаваність) репрезентованих об'єктів або явищ. Тут маємо справу з імплікаціями, у яких дійсність (сущє) викликає буттєву віру на певну можливість здійснення існування (актуалізації) чи не здійснення (потенціювання). Тобто співставлення онтологічного та гносеологічного модусів є важливим аспектом аналітичних досліджень з точки зору знаходження відповідних кванторів існування, модальних операторів віри й знання тощо. Отже маємо засвідчити конструктивність методологічних пропозицій здобувача у їх застосуванні до вирішення досить нагальних задач аналітичної філософії.

Особливу увагу слід звернути на матеріал дисертації, де йдеться про проблеми філософії свідомості (3.2). Автор дослідження влучно називає цю проблематику «останнім бастіоном традиційної філософії» (с.272), що можна радикалізувати до «останнього бастіону пізнання людини самої себе». Проте сократівська майєвтика («пізнай самого себе») видалася навіть в наші часи

вражаючих наукових досягнень не такою вже й здоланою, мабуть, більш схожою на обрійний міраж: чим ближче до нього, тим далі він від нас. Зараз ми знаємо про свідомість як ніколи багато, але реальність цього феномену так і залишається в уяві людини у сконструйованому на свій розсуд вигляді. Тож здобувач цілком правомірно переймається питанням про реальність чи то нереальність даного феномену. Здійснивши ґрунтовний аналіз існуючих поглядів і зробивши низку актуальних висновків, він все ж таки зупинився біля самого епістемологічного фронтиру поділу реалізм / антиреалізм, а саме: будь-які намагання зануритися у сутність свідомості здійснюються безпосередньо самою...свідомістю, яку ми й обираємо у якості об'єкта дослідження (мабуть саме через це Е.Гуссерль й наголошував, що «подолати суб'єктивізм можливо лише вдавшись до радикального суб'єктивізму»). Ця парадоксальність метафорично нагадує зусилля міфічного Уробороса заковтнути свого хвоста. Якось майже усі дослідники свідомості не вважають за потрібне визнати той факт, що їхня ж власна свідомість стає одночасно і непроникливим екраном, відмежовуючим свідоме від безсвідомого, й інструментом рефлексії (інтроспекції) автоморфної проекції власних думок та переживань. А це і є стан перетину і взаємного доповнення реалізму та антиреалізму у їхній амбівалентній когеренції. З огляду на цю обставину було б доцільно назву «парадигми (анти) реалізму» через незручність її мовного та письмового вживання замінити на більш виразну назву «комплементарного реалізму», що б підкреслювало не лише дихотомічність реалізму та антиреалізму, а й їхню взаємну доповнюваність. Слід зазначити, що й здобувач не обминув зазначену «слабину» філософії свідомості і визнає: «Головним недоліком фізикалістської за духом identity theory є ігнорування в аналітиці феномену свідомості його приватного, індивідуального, квалітативного характеру, якщо вже й не йде мова про банальне існування самої свідомості» (с.267). Як видається, не тільки фізикалістських теорій, а й усіх інших саме через ігнорування іманентної приватності свідомості, яку не усунути й не подолати ніякими хитрощами чи то «від першої», чи то від

«третьої» особи. У цьому й полягає фундаментальна «епістемологічна міцність» «останнього бастіону», який вимагає докорінно змінити філософські й наукові уявлення про можливість пізнання свідомості. До цього наближає й дана розвідка, надаючи у розпорядження дослідників потужний методологічний інструментарій для розширення простору мислення у вимірах реалізму / антиреалізму, виокремлюючи їхні численні носії.

Запропонована філософська праця має неабияке значення з огляду на те, що пізнання реальності стає дедалі глибшим, а застосований теоретико-логічний апарат для здійснення пізнавальних актів з кожним разом суттєво ускладнюється. І це не повинно вводити в оману при оцінці потенційних можливостей онтологічних і епістемологічних методів дослідження, на що зацентрував увагу здобувач: «Зауважимо, що концепція «можливих світів» Д.Льюїса, як видається, першочергово покликана розв'язувати проблеми в царині логіки та семантики. Як повноцінна ж метафізика вона розглядатися не може. Як зазначає С.Кріпке, коли мова йде про «можливі світи», то вони жодним чином не пов'язані із актуальним світом, бо дійсний світ не один з «можливих світів», він власне є актуальним світом» (с.326).

Вочевидь, результати даного дослідження можуть бути використані при моделюванні квантових реальностей світами Еверетта, логічній верифікації (фальсифікації) умовидних (мисленнєвих) експериментів (і не лише у філософії свідомості), при розгляді багатовимірних світів (так званих нереальних реальностей), для поширення застосування фрактальної логіки, а також з особливим нахилом розгляду спекулятивних онтологій таких, як «реалістичний формалізм» Грема Хармана, філософії речей М.Деланда і Б.Латура, онтології тіл Жана-Люка Нансі, онтології становлення де Кунінга та багатьох інших. А дійсність зараз така, що наука робить світогляд радше правильним, ніж істинним (у гайдеггерівському розумінні). І як доказ цій тезі не так давня заява відомого фізика-теоретика С.Хокінга про безмежність Всесвіту: «Гранична умова Всесвіту полягає у тому, що у нього відсутні

межі». Але ж цій заяві передувала думка самого ж вченого про принципову замкнутість Всесвіту... І те, що було вірним вчора, сьогодні вже втрачає свою істинність так її й не набувши. Словами того ж С.Хокінга маємо ситуацію, коли «...стріла часу безкінечно стискується і Всесвіт стає все менше і менше, ніколи не досягши ясної відправної точки», що якнайкраще передає стан сучасного пізнання світу. За таких умов парадигма (анти) реалізму стає чинником здобуття вивіренних розумом критеріїв істинності сучасних філософських та наукових концепцій і теорій.

Вважаю далі зазначити наступне: завдання історії філософії полягає у створенні умов для плідного діалогу між сучасним і минулим. Визначальним у належних умовах для вказаного діалогу є вибір такої методології, яка дає змогу виявити теоретичну спадковість між мислителями, що здійснювали у минулому філософські пошуки. Дисертант прекрасно розуміє цю настанову. І ознайомлення зі змістом його дослідження виявляє достатні ознаки застосування автором такого підходу.

Слід відмітити, що задум дослідження, його структура і змістовне наповнення гармонійно поєднані і методологічно вдало відтворені у назві цієї ґрунтовної розробки. Запропоновані представниками аналітичної філософії концепції істини подаються в різноплановій, багатоаспектній історико – філософській ретроспективі, яка через системний аналіз їх побудов відображає сучасні інтенції філософського і наукового мислення. Дисертант запропонував сміливий і новаторський проект цілісної історико – філософської реконструкції парадигм наукової істини в аналітичній філософії. Таке завдання і визначило побудову структури дослідження, провідною ідеєю якої є аналітика базових методологічних настанов, якими послуговуються філософи аналітики, як реалісти так і антиреалісти у їх інвестигаціях істиннісного предикату та його репрезентаціях і оприявленості носіями істиннісного значення. Дискурс, створений дисертантом відзначається потужною текстуально – смисловою напругою, яка свідчить про високий теоретико – методологічний рівень історико – філософського

аналізу, здійсненого автором. А це показник високої філософської культури мислення.

Завершаючи аналіз тексту дисертації слід відмітити, що автору вдалося дослідити істиннісний предикат у його системній єдності (парадигма – аспект – інтерпретація) у площині історико – філософського аналізу. У дисертаційній роботі простежується чітка логіка викладання. Філософські роздуми автора супроводжуються елементами полеміки з вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Поставлена мета реалізується у виконанні завдань задекларованих дисертантом, які, в свою чергу, відповідають заявленим положенням наукової новизни та підводять до обґрунтованих та переконливих висновків. Запропоноване дослідження є новаторським і своєчасним. Сучасна українська філософська думка потребує таких тем, які пластично вписуються в умови інтенсивних пошуків якісно нового наукового і філософського осмислення сучасного буття. Дослідження містить у собі значний науково – методологічний потенціал, здатний сприяти формуванню і розвитку нових філософських напрямків. Авторська позиція виявилася методологічно продуктивною. Очевидно в цьому і полягає сенс наукової творчості. Дисертанту вдалося створити і оформити, згідно з вимогами, оригінальний текст, який відповідає провідним тенденціям сучасної історико – філософської рефлексії. Таким чином, можна констатувати, що А.Є. Лебідь здійснив глибинний і всебічний аналіз аналітичної філософії в аспекті потрактування вирішення питання предикату «істина» через виявлення у цій філософії реалістичної та антиреалістичної позицій.

Позитивно оцінюючи представлену роботу вважаю за необхідне висловити деякі зауваження:

По-перше, у висновках до першого розділу автор стверджує, що аналітична філософія певним чином потребує нагальної деміфологізації, що ви кристалізувало б спірні питання щодо її генези, дефініції, тематики топології, методології тощо. На наш погляд, термін деміфологізація навряд чи може бути концептуалізований для такого викристалізування.

По-друге. У дослідженні помітна відсутність уваги до сучасної проблеми розмитості (нечіткості) межі реально/нереального у віртуальних світах, а також у так званій «доповненій реальності». Зараз мають місце різноманітні емпіричні підходи до пошуку критеріїв справжності об'єктів у просторі штучно створюваних світів, але майже відсутні глибокі теоретичні розробки цієї теми. І якщо б автор доклав би зусиль у даному аспекті існуючої проблеми, то слід би було очікувати досить цікавих результатів.

По-третє, було б доцільним здійснити структурування та занумерованість у порядку важливості висновків після кожного розділу, що дало б змогу чіткіше визначити пріоритетні для автора дослідження отримані результати і їхній зв'язок з цілями та завданнями дисертації.

По-четверте, видається логічним побажання автору висловитися у висновках з приводу подальшої долі аналітичної філософії, в якості свого погляду, свого прогнозу, який ґрунтується на здійсненому аналізі і глибинному знанню філософії (її прогностичної функції). Адже подібне свідчило б не лише про здатність виокремлювати певні інтенції розвитку тієї чи іншої форми філософування, а і про наукову сміливість дисертанта.

По-п'яте, бажано назву «парадигми (анти) реалізму» через незручність її мовного та письмового вживання замінити на більш виразну назву «комплементарний реалізм», що підкреслювало б не лише дихотомічність реалізму та антиреалізму, а й взаємну доповнюваність через їхню амбівалентність.

По-шосте, у третьому розділі, зокрема 3.3. бажано було б приділити увагу такій модальності «можливих світів», як контингентність, що розглядається у сучасних спекулятивних онтологіях реалізму у якості метавідношення між дійсністю та можливістю. У контексті наведеної класифікації «можливих світів» з точки зору онто – епістемного статусу *possibilia* (посибілізм, модальний реалізм та актуалізм, с. 313) таке акцентування було б доречним.

Звісно, що ці зауваження, які скоріше носять характер порад, не впливають на загальну високу оцінку роботи, ніскільки не применшують її наукової та практичної цінності. Вони дискусійні і є результатом глибоких роздумів, породжених знайомством зі змістом цієї прекрасної праці. Не часто зустрічаються такі бездоганно виконані дослідження.

Представлена дисертаційна робота є завершеним самостійним дослідженням, наукові положення і висновки автора обґрунтовані та відповідають загальній тематиці роботи. Автору вдалося досягти поставленої мети. Робота містить глибокий науковий аналіз та має вагомні елементи наукової новизни. Деякі висновки спрямовані на виокремлення нових перспективних напрямків дослідження. Теоретичні результати, які отримані у дисертації, можуть використовуватись у науковій та педагогічній діяльності. Автореферат дисертації відповідає її змісту. У достатній кількості публікацій викладені основні положення дисертаційного дослідження. Апробація результатів дослідження зроблена на конференціях різного рівня.

Отже, є всі підстави зазначити, що за теоретичним рівнем дослідження та отриманими результатами дисертація Лебідя Андрія Євгенійовича «Парадигми наукової істини в аналітичній філософії» відповідає «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24.07.2013р., № 567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри
філософії та соціології Українського

державного університету залізничного
транспортів (м.Харків)

Особистий підпис

засвідчую _____ 20__ р.

Завідуючий канцелярією

УкрДУЗТ

В.М.Петрушов

Петрушов В.М.